

Potem, kar se tiče vprašanja terminologije; tudi tu iz priprav za Sloveščino v javnosti. Izkušnja je grenka. Terminološka sekcija dela, kolikor more. Vse panoge terminologije pa pri nas niso razvite. Razlogi za to niso samo objektivne narave, torej pomanjkanje materialnih sredstev: denarja, prostora. Najbrže so razlogi za to bolj v pomanjkanju koncepta in v pomanjkanju zavedanja se hierarhije v dolžnostih. Ob pripravah na posvetovanje Sloveščina v javnosti smo slišali tole: ni samo terminologija tisto, kar je potreba storiti pri slovarju. Res, ni samo terminologija, toda zdi se mi, da so urejeni strokovni jeziki z urejeno terminologijo tudi ena poglavitnih nalog slovarske sekcije Inštituta za slovenski jezik. Zaradi tega bi kazalo, da bi v kolektivu razmišljali, kako postopoma skupaj s strokovnjaki posameznih panog poskrbeti za ustrezno ureditev terminologije. To utegne pomagati tudi boljšemu jeziku strokovnih besedil in s tem splošni ravni jezikovne kulture pri nas, saj prav gotovo ne gre samo za terminologijo, ampak tudi za njeno uporabo.

Tovariš Toporišič ima velike zasluge za to, da je bil pred leti na Filozofski fakulteti sprejet sklep, da se uvede sloveščina za vse študente fakultete. Nekoč smo to že imeli, vendar verjetno kadrovsko in vsebinsko predmeta kasneje ni bilo mogoče obdržati. Sedanji visokošolski zakon tudi skrajno radikalno omejuje število ur in postavlja velike zahteve pred študente, ne da bi se spuščal v vsebino pouka v enaki meri, tak ne omogoča, da bi uveljavili pouk sloveščine na drugih, celo jezikovnih oddelkih ne. Eden od poglavitnih sklepov letošnjega posvetovanja bo, da naj se naše društvo bori tudi za postopno ureditev razmer na tistih fakultetah, ki se stvari morajo lotiti. Dobila sem tudi repliko iz občinstva, da bi morali uvesti sloveščino vsaj pri študiju tujih jezikov.

Jože Toporišič

Jezikovna teorija uči, da v smislu strukture ni noben jezik mali jezik in da ni tako imenovanih strukturno zaostalih ali nezaostalih, bolj razvitih itd. Meni mali jezik pomeni jezik majhne skupnosti, ki ga govori.

Peter Gregorc

Danes se število naroda izraža tudi v produktivnosti. In produktivnost Slovencev je na zavidljivi višini, zato je s tega vidika pri nas več prebivalcev kot samo dva milijona. Nismo več tako majhni.

Kajetan Gantar

Filozofska fakulteta v Ljubljani

PREVAJALSKA UMETNOST IN SLOVENSKA BESEDA

Prevajalstvo ima izredno pomembno, lahko rečemo, ključno, pa tudi vprašljivo vlogo pri oblikovanju sloveščine. Ta vprašljivost izvira iz nekega svojevrstnega položaja prevajalske umetnosti. Po eni strani smo namreč prevajalci največji uvozniki vsega tujega v našem kulturnem prostoru; vse, kar je tuje, pa ima v jeziku že od nekdanj prizvok nečesa sumljivega, prizvok nečesa, kar jezik

kvari, ogroža in odtujaše samemu sebi. Prevajalci smo zato že vnaprej osumljeni kot onesnaževalci ali celo kot potencialni grobarji naše lepe slovenščine.

Po drugi strani pa je prevajalstvo, čeprav zveni morda nekoliko paradokšno, v nekem smislu najbolj nacionalna umetnost, hočem reči, umetnost, ki je najbolj izključno vezana na slovenski prostor. Vsem drugim umetnostim so odprta vrata v svet: o glasbi pravimo, da ne pozna meja, in prav tako jih ne pozna slikarstvo, kiparstvo, arhitektura. Kogojevo skladbo, Groharjevo pokrajino ali Plečnikovo arhitekturo lahko doživlja vsakdo, čeprav ne razume niti besede slovensko. Tudi slovenski pisatelj lahko na tihem upa, da bo njegovo sporočilo, čeprav je v prvi vrsti namenjeno slovenskemu bralcu, vendar vsaj v prevodu kdaj prodrlo v tuji svet. Nasprotno pa je slovenski prevod vedno namenjen samo slovenski javnosti: slovenski kulturni prostor je zadnja in edina možna postaja njegove poti, pri slovenskem bralcu se pot slovenskega prevoda konča. Zato smo prevajalci v nekem smislu še veliko bolj kot drugi kulturni ustvarjalci navezani na slovenščino, ne samo čustveno, ampak tudi življenjsko, eksistencialno, če hočete bivanjsko. Zaradi te usodne povezanosti smo prevajalci verjetno zadnji, ki bi imeli interes, da slovenščino kvarimo, ogrožamo ali odtujujemo njeni lastni podobi.

In vendar smo, kot rečeno, ravno prevajalci tisti, ki uvažamo v slovenščino največ tujega — ne samo tuje misli in ideje, tuje metrične obrazce in tuje literarne oblike, ampak uvažamo tudi tuja imena, tuje besede ali kalke, skovane po tujih vzorcih, tujo frazeologijo, tuje besedne zveze, tuje rabe predlogov, sklonov, spolov, časov in naklonov, tuje stavčne konstrukcije. Seveda se naš prevajalski napor temu tujemu upira, toda privlačna moč tujega vzorca je včasih silovitejša, tako da mu domače nadomestilo lahko prej ali slej, hote ali nehote, zavestno ali podzavestno podleže. Če bi sistematično raziskovali besedišče slovenskih prevodov, bi to lahko ponazorili z nič koliko primeri. Že pisec Brižinskih spmenikov je npr. poskušal apostole nadomestiti s »sli božjimi«, angele s »krilatci božjimi« — vendar je bil njegov napor zaman: apostoli in angeli so se udomačili, in ob tem se je kmalu pozabilo, da gre za grške tujke. Ali pa drug primer: na koliko načinov so v prejšnjem stoletju slovenili »demokracijo«! Ljudovlada, ljudovladstvo, ljudovladalstvo, ljudoljubje, narodovladje, ljudoooblastvo itd. Toda nazadnje je vendarle obveljala grška tujka in brez nje si danes ne moremo več zamišljati našega političnega besednjaka.

S tem ne mislim reči, da so vsi takšni in podobni naperi zaman in že vnaprej obsojeni na neuspeh. Boj med tujo besedo ali tujo frazo in njenim domačim nadomestilom je dramatičen, dolgotrajen in zagrizen, včasih se bije cela desetletja, izid tega boja je dolgo negotov in v vsakem posameznem primeru z napetostjo pričakujemo, kdo bo koga, kdo bo zmagal, hobby ali konjiček, best-seller ali uspešnica, grape-fruit ali grenivka. Toda tudi če domača skovanka pri tem podleže, mislim, da ni treba trobiti k preplahu, kot da je slovenščina življenjsko ogrožena, ker je spet doživela nov, katastrofalen poraz. Kajti navsezadnje tudi to, kar nam prevodi uvozijo tujega in kar se nato sčasoma zakorenini v vsakdanji rabi, ni vedno sama nesnaga, ampak pomeni večkrat resnično obogatitev slovenščine, lahko prispeva k njeni večji jasnosti, nazornosti in preciznosti in razširja njene izrazne možnosti.

Naj to misel ponazorim ob usodi nekega drugega jezika, ob primeru, ki ga bom navedel iz svoje ožje stroke!

Če za katero književnost, potem velja za latinsko, da je rasla ob prevodih. Že na samem začetku latinske književnosti stoji prevod — Andronikov prevod Homerjeve Odiseje. In nekatere najlepše stvaritve latinskega slovstva — npr. Plavtove komedije, nekaj Katulovih pesmi, Ciceronovi filozofski spisi — so v bistvu prevodi, prepesnitve, adaptacije ali svobodne predelave grških besedil. Hkrati s temi prevodi je vdiral v latinščino množica grških besed in grecizmov, uveljavljala se je v nekaterih pogledih grška raba časov, sklonov in naklonov. Latinski slovničarji so se tem grškim vplivom spočetka z vso silo postavljali po robu, konservativni politiki so celo izglasovali posebne zakonske predpise, s katerimi so grške mislece in izobražence izganjali iz Rima, da bi zaježili grški idejni, pa tudi jezikovni vpliv, da bi rimstvo in latinstvo ohranili čim bolj čisto in nedotaknjeno. Grščina pa je kljub temu vztrajno, neopazno prodirala vse globlje v tkivo latinskega jezika. Toda latinščina zaradi tega ni izgubila svoje individualnosti, ni postajala siromašnejša, nasprotno, postajala je blagozvočnejša, vse bolj prefinjena in pretanjena, tako da je nazadnje postala zmožna izražati tudi najbolj drzne miselne kombinacije človeškega duha. V arhaičnih časih, pred dotikom z grškim svetom, je bila latinščina tako okorna, da je neki slovničar zapisal, da si ne more predstavljati, kako je lahko v tej okorni govorici fant izpovedal ljubezen svojemu dekletu. Pod vplivom izrazne prožnosti, ki jo je v veliki meri povzela od grščine, pa je latinščina sčasoma postala eden logično najbolj domišljenih jezikov, jezik z izredno eksaktno terminologijo, postala je jezik evropskih izobražencev, postala je, kot je zapisal naš rojak, skladatelj Jakob Gallus — Petelin, *linguarum omnium regina*, »kraljica vseh jezikov«. In kot taka je preživela še celo tisočletje po zlomu rimskega imperija; in v marsičem, npr. ravno v svoji eksaktni terminologiji, se pravi, ravno tam, kjer največ dolguje grščini, latinščina še danes ni povsem ugasnila.

S tem primerom sem hotel z neke zgodovinske distance, z nekega neprizadetelega zornega kota osvetliti usodo, ki jo jezik lahko doživlja ob soočanju s tujimi prvinami. Z domiselnim in uglašnim sprejemanjem tujih izraznih prvin se v jezik pretaka ustvarjalna energija tujih mislecev in celih generacij ljudi, ki mislijo in čustvujejo podobno kot mi; s tem pa se tudi izrazna moč domačega jezika samo še stopnjuje.

Nikakor pa seveda ne bi hotel, da bi to paralelo kdo napačno razumel, kot poziv, da je treba v slovenščini odpreti vsemu tujemu vrata na stežaj. Nasprotno, prevajalci in tudi vsi drugi si moramo prizadevati, da poslovenimo in podomačimo in ponašimo, kar se le da. Prizadevati si moramo, da poiščemo in izkoristimo vse notranje rezerve, ki se skrivajo v slovenščini; in te notranje rezerve niso majhne, ampak naravnost neizčrpane. Ob tem pa se vendarle ne smemo zapirati vase in se zatekati v neki romantični mit o pristni, nedotaknjeni slovenščini; ne moremo se ograjevati s kitajskim zidom in odganjati od slovenščine vse, kar je tujega. Če bi hoteli iz našega jezika na silo iztrebiti vse, kar je v njem tujega, bi ga morali postopoma premakniti za stoletja, za celo tisočletje nazaj, v kameno dobo, s tem pa ga ne bi naredili ne lepšega in ne bogatejšega. Moč jezika se ne kaže v njegovi izolaciji, ampak v njegovi od-

prtosti in pogumni sprejemljivosti za jezikovne vrednote, ki jih ustvarjajo drugi narodi in vse človeštvo.

Breda Pogorelec

Zdi se mi prav poudariti, kar je bilo povedanega o bogatenju zakladnice duha slovenskega jezika, ki je odprt za sprejemanje iz tujega. Toda sociolingvistična teorija je opozorila na znano dejstvo: sprejemamo lahko samo tisto, za kar so v našem svetu in obzorju, tudi v sistemu jezika, dane možnosti, da to sprejmemo in dojamemo. Česar pa ne moremo dojeti, ostane tuje in se izloči. Zato ni nevarnosti za ogroženost jezika, če sprejemamo na način, ki nam je bil tukaj predstavljen.

Jože Toporišič

Mislím, da pri naših razpravljanjih o stvareh, o katerih imamo različna stališča, nikoli ne smemo stališče svojega oponenta karikirati, se pravi — izmisliti si sovražnika z lastnostmi, ki mu jih bom nato s svojim »uma svitlim mečem« odsekal kot zmaju glavo. To je lahko demagoško. Ostati moramo na realnih tleh. Postavil bi vprašanje: kdo je kdajkoli na Slovenskem, če izvzamemo morda škofa Hrena, trdil, da je treba iz slovenskega jezika odstraniti vse, kar je prišlo od drugod. Jaz kot poznavalec jezika lahko na tem mestu trdim, da tega ni nikdar noben resen človek o slovenščini ne izjavil ne počel. Ob tem moramo biti trezni. Mi lahko rečemo in govorimo o odprtosti; gotovo je bil slovenski jezik ves čas odprt in je še. Z lahkoto govorim nemško oziroma prevajam iz nemščine v slovenščino. Slovenski jezik je v veliki meri adaptiran nemški jezikovni strukturi in so težave, če hočem govoriti angleško, veliko večje. Jezik slovenski torej je odprt; ne pa pretiravati tega stališča. Jaz bi še vedno vztrajal pri Breznikovem stališču. Če že imam polno funkcionalno lastno sredstvo, potem temu sredstvu ni treba ustvarjati konkurence s tem, da prevzamem tujo besedo. Ni je treba ustvarjati zaradi tega, ker s tem nič ne pridobim. Ali priznamo odprtost Srbom in Hrvatom, ali so odprti za tuje jezike? Toda poglejte, ali imajo Srbi in Hrvati slovenske besede? Nimajo jih. Majhno število je naštetih, praktično nično proti temu, kar se pri nas dogaja. Potrebno je torej neko trezno gledanje na te probleme, ki so zelo zapleteni, in ne poskušati benevolence poslušalstva pridobivati s tem, da se karikirajo stališča, ki jim v bistvu ne gre za nič drugega, kot da bi jezik čimbolj funkcioniral, živel. Vendar: jaz ne bom nosil pomožnih sredstev za hojo (berglje), dokler lahko hodim s svojim jezikom.

Sicer pa se pridružujem mnenju predgovornika. Vem, da se stilistično jezik ne more razvijati sam po sebi in je potreben nek določen stilizacijski vstop, in to je bilo pravzaprav zmeraj, ker so se vedno določene stilizacijske stopnje srečevale, pa se okoristile s prednostmi, ki jih je dosegel v izražanju jezik, ki se ga potem nosilci tega jezika poslužujejo.

Kajetan Gantar

S svojim prispevkom nisem nikdar mislil nikogar karikirati. Da pa so bile na Slovenskem take tendence, da se iz slovenščine iztrebi in odstrani vse, kar je tujega — nisem slavist, toda prepričan sem, da je v preteklosti to bilo (kam meri Prešernova Pisarija — in podobne stvari?). »Za mene pesem vsaka je prekleta, ki nima prav slovenskega imena« je zapisal pesnik. Take tendence so bile in so še danes navzoče.

Spomnim se, da sem slišal pred leti predlog, od kod je prišel, ne vem, da naj bi namesto besedo *stop* pisati besedo *stoj*, kjer bi bilo treba samo eno črko zamenjati.

Opozarjam vas, do so Turki, kolikor sem bral, šli v podobno, namesto *stop* so zapisali *dur* (kar naj bi po turško pomenilo menda isto). Posledica je bila ta, da je bilo le več

krvi na cestah. Moram pa reči, da sem jaz zadnji, ki bi vlekel tujo besedo v slovenščino, bodite prepričani. Vse notranje rezerve slovenščine bi prej izkoristil in uporabil.

France Jamnik

AGRFT

Dovolite mi, da se najprej spomnim tiste moje jako nepremišljene opazke pred kosilom. Zdaj namreč sam občutim, da sit človek drugače govori kot lačen. Nisem sicer mislil pretiravati o kakšni jeznoritosti, vendar so mi dopoldanski kolegi nekako bolj živahno načeli podkožnico — predvsem Mitja Gorjup, ki se je kot pogumen in avtokritičen novinar prav zanimivo obnašal v tem avditoriju, prav tako tudi moj stari prijatelj Paternu.

Precej me je razburila ta izogibajoča se, malo jeguljasta referenca tovariša Rijavca, ki ga sicer osebno ne poznam, da je vprašanje bedastih in neumnih popevk v naših državnih komunikativnih množičnih občilih zadeva šolstva. Mislim, da je to umik od resničnih dejstev. To ni zadeva šolstva, to je zadeva samoupravnih družbenih organov RTV Ljubljana. (aplavz)

Mislim, da je to čisto navadno sistematično poneumljanje ljudstva. Sem spada po mojem tudi ves sistem »sandokanizma«, tako na RTV, v založbah in v raznih »Teleksih«, ki gredo precej do konca, tudi v redakciji zelo pogumnega in zelo simpatičnega Mitje Gorjupa, ki je direktor te publikacije. Tovariš Gorjup ima seveda prav, ko se sklicuje, da so redakcije tiste, ki bi morale že kar ukrepati. Tam sedijo slavisti, tam sedijo komunisti, tam sedijo samoupravljalci. Skratka, popolna družbena koncentracija, samo stvari ostajajo take, kot so, mi pa se tu lepo pogovarjamo. Vsak čas bom prišel tudi na lastno krivdo (tako kot Gorjup).

Zakaj o tem govorim? (Sem s področja, ki ni čisto slavistično; jaz sem s slavistike pobegnil v gledališče.) Mi se ukvarjamo pretežno z govorno besedo, zato ne bom govoril skoraj nikoli o pisani besedi. Trdno sem prepričan, da je splošna kulturna klima nekega trenutka tista, ki stori, da lahko začnemo kak problem uspešno reševati. V klimi, kjer tudi danes večkrat slišimo, »lenoben odnos, ohlapnost, liberalizem, neznanje«, predvsem na področju izgovora, ko gre družba zelo tolerantno preko teh (po mojem) zelo nekulturnih, pač pa zelo potrošniških pogledov na probleme jezika (in ne samo jezika), se mi zdi, da je potrebno začeti spreminjati splošno kulturno, družbeno klimo, če hočemo res doseči določene spremembe na bolje. Mislim, da smo se danes zbrali tu zato, da bi neke stvari spremenili. — Uvažamo slaboumne filme in potem skušamo v filmskih krožkih vzgojiti mlade ljudi, da bodo gledali dobre filme (aplavz).

Uvažamo plažo in hočemo ljudi vzgojiti, da bodo brali knjige za šeststo dinarjev, ker so bolj dragocene. To so stvari, ki jih mi ne bomo rešili; pa tudi foruma ni, ki bi to rešil. Mislim pa, če bi večkrat s tovrstnimi pogledi seznanjali širši krog ljudi, bi mogoče sčasoma začeli premikati kulturno klimo na plodnejša tla.

Naj preidem na naše področje. Mislim, da je govor — kultura govora, tako dikcija kot pravorečna plat govora — v gledališčih, RTV, zadnja leta precej

upadla. Toda tudi na naši Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo in še kaj si domišljamo, da je to res neko zelo deficitarno področje, ampak ne zaradi tega, ker mi to samo vemo, temveč ker se nam zdi, da je beseda, govorjena beseda, pa tudi pisana, neverjetno povezana z neko drugo stvarjo — poleg družbenih silnic tudi s procesom ustvarjanja, tako pisateljskega kot tudi ustvarjalnega na odru, da je to izraz nekega umetniškega nazora, kreativnega nazora, če hočete.

Verjetno se še spomnite obdobja v naših gledališčih, ko so tu prevladovali predvsem take igre, ki niso potrebovale nobene komunikacije v občinstvu. Mi smo prešli to svetlo ero in tudi vrsto strokovnjakov gledališča, ki jih še danes zelo slavimo. Takrat so bili nekateri izvajalci, protagonisti gledališča celo prepričani, da bo predstava šele takrat dosegla, po njihovem mnenju, popoln uspeh, ko bo precejšen del občinstva po prvem dejanju odšel iz gledališča. To ni vic. Toda zelo hudo je, da je tako zares bilo. Kajti, gledališča so namreč nekaj časa mislila, da so najbolj zveličavni tisti teksti, ki jih ni treba razumeti in ki razumskega spoznavanja sploh ne prenesejo. Zato je seveda v tekstu, ki ničesar, nikogar in nikoli ne obvezuje, naš igravec prepuščen prav taki neobveznosti. Pa ne samo, da mu ni treba teksta razumeti, ne samo, da ga ne more razumeti, ne samo, da ni treba, da ga razumno posreduje, on ga lahko tudi ohlapno, malomarno govori. In tako je nastala ideološka, teoretična zasnova, da je moderno gledališče tisto, v katerem govoriš malomarno. Igralci, ki so se še zmeraj držali določene artikulacije, dikcijske, pa tudi siceršnje pravorečne discipline, so veljali za arhaično skupino v gledališču, kot neposredni nasledniki Burgtheatra, kar seveda sploh ni res. Ampak — moderno je bilo: ne razumeti, ne sporočiti, ne biti komunikativen. In če je kje birokracija v umetnosti, mislim, da je prav v tem birokracija. To je tipičen nedemokratski odnos (po mojem) do lastnega občinstva, kjer ti občinstvo preziraš, kjer se ti zdi potem popolnoma nepomembno, da ti dajo gledalci priznanje s tem, da odidejo; saj imaš na koncu koncev le zagotovljen obisk in finance v nekem smislu z abonmaji.

Mislim, da se je v zadnjem času situacija spremenila (mi vsi smo tega zelo veseli), saj celo na Slovenskem že več ne verjamejo, da so te in tovrstne igre še moderne. V Evropi je ta val, kot veste, minil že pred desetimi, petnajstimi leti. Tako sedaj tudi igralci pri nas počasi vedo, da brez kulture jezika, brez kulture dikcije in pravorečne pravilnosti ne bodo mogli uspešno oblikovati svojih misli, ki jih bo moral nekdo razumeti. Moram reči, da smo pri tem precej zamudili — na Akademiji namreč. Po nekem prijateljskem dogovoru s Filozofsko fakulteto smo postali matična ustanova za govorjeni jezik na televiziji, v filmu, radiu in gledališču. To matično ustanovo je vodil profesor Janko Moder, ki zdaj pri nas ne poučuje več. Trenutno nimamo nobenega pedagoga. Matična ustanova na področju govornega jezika, pa nima niti enega pedagoga!

Nekdo se je prej pritoževal, da imate na gradbenih srednjih šolah samo eno uro slovenščine. Visoka igralska šola, ki vzgaja ljudi, ki bi morali biti, praktično in teoretično, mojstri slovenske besede, trenutno nima niti enega učitelja! Zaradi tega se nihče ne razburja; sam upam, da bomo le prišli na boljše.

Na zadnjem posvetovanju v okviru Borštnikovega srečanja v Mariboru so se naši lektorji — »pravorečniki« — po dolgih letih prvič pogovorili (na Sloven-

skem so samo trije gledališki lektorji). Da bi to pospešili, se ubadam z idejo, da bi naša šola odslej organizirala vsak mesec posebej prost pogovor lektorjev (radia, TV in gledališč) na osnovi ene izmed predstav, ki tečejo v ljubljanskih gledališčih. Mi bomo predstavo posneli na magnetofonski trak, delček te predstave bomo poskušali z večkratnim ponavljanjem analizirati; analizirali bomo seveda način govora. Lektor tiste predstave — recimo M. Mahnič iz Drame in J. Moder iz Mestnega gledališča — bo razložil svoj lektorski koncept (seveda če ga ima). Ob tem bi skušali opozoriti na ta ali oni dikcijski problem predstave, ki jo bomo poslušali. Zelo prisrčno vabim k sodelovanju vse tiste, ki bi vas to zanimalo; vabim vas na pomoč, kajti lektorjev za slovenski govorni jezik je zelo zelo malo.

Danes sem tu večkrat slišal o »diktaturi lektorjev« (ne proletariata), sam pa vse obdobje, odkar delam pri gledališču, nisem nikoli imel občutka »diktature«, pač pa sem imel občutek neke strašne razpuščenosti v pravorečju. Pri nas so se modno menjavale izreke posameznih besed. Igralci, ki so to morali preživeti in se kot kameleoni spreminjati, in to v sorazmerno kratkih razdobjih, niso imeli ravno lepega življenja v tem pogledu.

Mogoče moje stališče o tem ni pravilno, toda zdi se mi, da je treba sicer pustiti čim širšo paleto pestrega in živega govora, vendar se na nekaterih področjih že lahko zmenimo, da ne bo to kar najprej kompletna anarhija. Jaz sem proti diktaturi, pa ne samo v jezikoslovju, tudi sicer. Toda da bi bilo pa čisto poljubno, da bi si lahko vsak lektor ustvaril svoj pravorečni sistem, da je dublet in celo triplet cela vrsta, to res ne ustvarja seroznega vtisa pri igralcih. Mislim, da ne bi bilo nobeno nasilje, če bi s to anarhijo končno le prenehali in v pravorečju neke stvari, ki so že ustaljene, uredili z malo več sistematike, ne da bi s tem zavrli siceršnjo živo rast jezika. Z malo več sistematike v pravorečju ne bomo prav nič rušili svoboščin samopravljalcev in demokracije.

Pri razmišljanju, kako začeti spreminjati raven govornega jezika, je najbrž treba ugotoviti prioriteto. Če mi je prijatelj Ante Novak tako prijazno dal podatke (ki sem jih sicer vedel, čeprav ne tako natančno) o tem, kakšen ogromen vpliv imata televizija in radio na poslušalstvo, potem je najbrž to prva fronta, kjer je treba preprečiti, da ljudje na tako občutno vplivnem področju ne bi poslušali jezika — ne samo slabega v dikciji, ampak tudi neumnega. Ljudje so včasih tam tako neizobraženi, da niti zelo povprečno znanih, popularnih imen ne znajo izgovarjati. Mislim, da to res ni policijski sistem, če televizija uvede šolanje svojih spikerjev v jezikovnem pravorečju. Kajti mislim, da ni večjega pedagoškega vpliva glede dobre slovenščine na slovenski narod, kot je ravno najširši vpliv v množičnem občilu, televizije in radia. Zato mislim, da je treba izbrati to fronto kot prvo, kjer lahko lektorji in slavisti opravijo ogromno koristnega dela.

Breda Pogorelec

Tovariš Jamnik je opozoril v svojem razpravljanju zlasti na vprašanje stila, s katerim se igralci otepajo v izgovorjavi, načinu podajanja, pa tudi v odnosu do jezika v dramski igri nasploh.

Razpuščenost v dikciji, izrazu — ali diktatura jezika, to sta le dve plati iste medalje. Pri razpuščenosti, pa tudi pri diktaturi gre za vprašanje posebne ideologije, ki ji pri nas zapadajo tako posebne gledališke skupine kakor včasih lektorji, kolikor jih imamo.

Povabilo k sodelovanju slavisti sprejemamo. Kar je treba v gledališču najprej urediti, je vprašanje ozaveščanja ne le glede kulture govornih besede, ampak predvsem strukture jezika in v tej zvezi strukture in posebnosti govorne besede. Posebno vprašanje je tudi vprašanje estetskega vrednotenja govornih in funkcijskih zvrsti.

Jože Toporišič

Mislil pa, da je zasluga upada jezikovne ali izgovarjalne kulture vendarle ta, da se je to naše gledališče v zadnjih letih v veliki meri rešilo deklamiranja, se pravi — rešilo se je nekkih šablon, ki so jih igralci prinesli od nekod, verjetno s Češkega, iz Nemčije, in s katerimi so hodili kot na koturnih po pokrajinah slovenskega jezika. Če smo na slovenskih tleh, bi bilo treba zdaj to bazo brez dodatne, nepotrebne šablone kultivirati, seveda v pravi smeri.

Vem tudi, da je bil pouk igrilstva v govornem oziru pri nas skrajno zanemarjen; to so mi potrdili tudi nekateri igralci. Mislil, da to tudi sedaj še ni idealno rešeno in mogoče tudi AGRFT ni storila dovolj, da bi dobila za to res kvalificiranega, jezikovno nadarjenega asistenta. Personalne možnosti so in tozadevno rešitev bi na Akademiji morali najti. Tam se preveč improvizira, preveč se dela po občutku. Menim tudi, da so tu vede, ki imajo urejen sistem znanja in tega bi bilo koristno in potrebno preko kvalificiranega učitelja prenesti tudi v igrilstvo.

Peter Gregorc

predsednik organizacijskega odbora za napredek gospodarstva in tehnologije Gospodarske zbornice Slovenije, predsednik zbora uporabnikov skupščine Raziskovalne skupnosti Slovenije.

V imenu Gospodarske zbornice Slovenije in v svojem imenu bi se vam zahvalil za priložnost, da spregovorim o skupnih problemih, pa tudi o skupnih osnovah, kar se tiče ne samo jezika, ampak tudi celega našega narodnostnega kompleksa.

1. Slovensko gospodarstvo se dobro zaveda, da je slovenski jezik ne samo glavna osnova pojma naše domovine, temveč tudi osnovno bistvo osebnosti Slovencev. Kakršno koli omejevanje ali oddvajanje tega elementa od katere koli sfere, na primer gospodarstva, trgovine, bi pomenilo rušenje tako posamezne osebnosti pri nas kakor tudi družbenega sistema in državne ureditve, skratka sredine, v kateri živimo. Dokaze za to trditev najdemo v anacionalnih sredinah, kjer se še v petem in šestem pokolenju javlja nostalgija po narodni oziroma nacionalni pripadnosti kot kompleks, ki ga ne moreta zabrisati privzgojena ljubezen do nove domovine, novih krajev, nove države in novih navad. Ena taka tvorba je Amerika in ko prideš v stik s temi ljudmi, v prvih stavkih izpovejo svojo narodno pripadnost, nacionalnost, čeprav jezika sploh več ne znajo. Ameriški psihologi smatrajo, da je več kot polovica razlogov negativnih izbruhov, ki jih imajo pri njih, od pretirane sle po denarju, do potrošništva — in česar se najbolj bojijo — tega, da je narod nosilec prvin originalnih idej; da unifikacija, nacionalna, pomeni tudi sterilizacijo novih idej v gospodarstvu, v tržišču, posebno v zunanjih tržiščih, da se Amerika danes sistematično bori in podpira te svoje nacionalne, včasih getovske sredine, da bi se anacionalnosti znebila.

Kot gospodarstvenik bom iz te misli izpeljal hipotezo, da se sam proizvod, sam material ne prodaja več, ampak da se vedno več prodaja znanje, nova ideja, originalnost in da je jezik in jezikovna kultura nekega naroda osnovna prvina originalnosti ideje. Naj navedem za primer Slovenijales, ko je prišel v Afriko. Poleg strojev za žaganje lesa, ki jih imajo verjetno tudi velesile in večnacionalne družbe, je prišel še s predstavitvijo naše nacionalne kulture, s predstavitvijo našega sistema in drugih odnosov do teh ljudi, pa nove tehnologije. Toda predstavili smo se tudi z našo kulturo, tudi z našo knjigo. S takimi predstavitvami bi mi lahko ustvarili trdnjše in globlje korenine v mednarodnem prostoru in tržišču, kot jih bomo kot majhen narod s kapitalom in s proizvodnjo in proizvodom.

2. Zavedati pa se moramo, da se sedaj in se bo v bodoče še bolj povečevala menjava dela in sredstev med narodi, naraščalo bo število informacij (baje jih je več tisoč na minuto), ki morajo biti kot znanje v proizvodnji ali kot poslovna akcija na tržišču takoj izrabljene, da se zagotovi enakovrednost in s tem enakopravnost posameznega narodnega gospodarstva v svetovnem prostoru, življenjska borba sama bo zahtevala, da se bo v informatiki in poslovnem življenju uveljavilo le nekaj svetovnih jezikov, ki bodo iz razlogov racionalnega šolanja, poslovanja in uspešne produktivnosti predstavljali sredstvo — to pot pač sredstvo za sporazumevanje med narodi; ne več jezik kot element originalnosti naroda in ideje, ampak sredstvo komuniciranja, sporazumevanja. Dejstvo je tudi, da predstavlja v sedanjem svetu, ko humanizem še ni prevzel odločilne vloge v mednarodnih odnosih, produktivnost naroda velik del njegove fizične moči, ki preprečuje, da se ne bi uvrstil med »zaostale« in nerazvite. Pomen produktivnosti za narodni obstoj pa določa njegova številčnost, njegov družbeni sistem, njegova naravna bogastva, itd. Številčen narod si lahko privoščiti več tujk v svojem narodnem jeziku oziroma telesu, preden se bo asimiliral — najprej jezikovno seveda in potem tudi ekonomsko. Manjši narodi morajo težiti za večjo produktivnostjo idej, torej narodnega bogastva in narodnega dohodka, da bodo ekvivalentni. Torej, narod, ki bi imel samo jezik in ki bi samo pri jeziku obstal, ki ne bo proizvajal, bo narod v rezervatih. Narod, ki bo pa samo produciral in bo jezik pozabil, tega bodo slej ko prej kupile še večje tvorbe, še večji narodi. Tak narod bo torej v vsakem primeru izginil. Zato imamo celo koncepcijo — tako pri velikih narodih, torej tudi pri večjih, omeniti moramo, da se je pred tremi leti v Ameriki od univerzitetnega profesorja zahtevalo ob angleščini še znanje dveh jezikov. Sedaj se zahteva znanje samo enega jezika in enega kompjuterskega jezika. V najboljšem primeru bodo tako dva, trije svetovni jeziki prišli v to možnost, da se bo vse, kar se v svetu publicira, vanje prevedlo v teku šestih mesecev. To se pravi — za Slovence in za Nemce, velja pa to skoraj za vse Evropejce: tujih jezikov se bomo morali učiti.

Slovinci se bomo morali učiti tujih jezikov, morali bomo sprejeti sorazmerno velik del tujega znanja v svojo sredino in naši ljudje bodo vedno bolj primorani delovati izven svoje ožje domovine v drugih, velikokrat močnejših in tudi nasprotnih narodnostnih sredinah. Svetovno tržišče znanja in proizvodov bo še dolgo brutalno brezkompromisno. Svojo prodornost bo utemeljevalo z vsemi mogočimi lastnostmi potrošnika, s ciljem, da svet naprej razdeli v uspešne in neuspešne, na bogate in revne. Razumevanje teh treh elementov in tega stvar-

nega položaja pa narekuje, da prevzame slovenski jezik in slovenska kultura (mislim sedaj mladega človeka) od šolanja do proizvodnje, do gospodarstva nove dodatne naloge. Naštejmo samo nekatere:

Temeljito znanje slovenskega jezika je osnova razmišljanja (kdor ni bogat v jeziku, ne zna razmišljati, kaj šele podajati strokovnega mnenja). V vseh dejavnostih, od strokovnih razgovorov, snovanja pogodb do nastopanja v delegatskih forumih, je jezikovna kultura s sposobnostjo formuliranja in točnega izražanja osnovni delovni pogoj. To je dejstvo. Včasih so se ljudje lahko odločali za klasične gimnazije, gradili na grščini in latinščini svoje znanje in ga potem uporabili za obvladovanje drugih jezikov; z usmerjenim šolanjem pa bodo te stvari še bolj omejene. Tehnične šole bodo verjetno imele samo en jezikovni predmet kot osnovo (to bo slovenščina). Zato je osnovno poznavanje tega jezika pogoj, da se bo človek, ki se bo počasi začel osvobajati fizičnega dela, ko bo iz meznega odnosa prešel na ustvarjalni odnos in bo moral nastopati na forumih, pa odločati in biti prodoren, uveljavil tudi na drugih, ne samo svojem ozkem področju. Inženirji imamo v tem slabo točko v primeri z juristi. Mi smo slabo prodorni, ker ne znamo govoriti, ne znamo se prebijati. To pa ni samo v naši sredini. Tudi v najbolj znanih poslovnih in tehničnih krogih je le napisana beseda, definicija, eksaktno bogastvo pojmov osnova prodora. Danes se knjig ne študira več. Zato spet grobo spoznanje, da jezik postaja del proizvodnega procesa, del uveljavljanja novih, naprednih idej v tehniki in gospodarstvu po vsem svetu, v vsem poslovnem življenju.

Drugo spoznanje: prvi pogoj za uspešno učenje in izražanje v tujem jeziku je temeljno znanje lastnega jezika. Če smo se Slovenci kot številčno majhen narod primorani učiti tujih jezikov in če se ob skrajšanem učnem programu ne bomo imeli možnosti učiti latinščine — vsaj tehniki ne, verjetno ne, saj mi tudi nismo radi hodili na klasične gimnazije, mora v tehnični šoli slovenščina dati osnovo, da se bodo mladi lahko učili tujih jezikov. Za strokovne delavce, ki se praviloma ne učijo klasičnih jezikov, pomeni slovenščina vstopnico za izražanje in delo v tujih jezikih, zato mora biti bistven člen šolske izobrazbe.

Naj povem, da se na tečajih za poslovodne kadre v inozemstvu povsod (imenujejo jih refresher-kurzi) predava kot eden glavnih predmetov poslovni jezik, in to poslovni jezik lastnega, materinega jezika. Človek, ki ni pismen, tudi ustmen ni, ne bo v nobeni vodilni strukturi. To je namreč dejstvo. Delavec se odmika od fizičnega dela, fizično delo prevzemajo stroji in računalniški sistemi, delo se umika na sestanke, na debate in v ustvarjalne skupine. Tukaj je mogoče prebijanje z izražanjem, če je kratko, eksaktno; to je osnovni delovni pogoj, kot računalnik.

3. Zavedati se moramo tudi, da tehnološka revolucija in hitri razvoj vseh drugih dejavnikov zahtevata uvajanje novih pojmovnih kategorij, ki jih danes v praksi jezikoslovci praviloma niso sposobni spremljati. Kot primer naj navedem naš zakon o združenem delu, ki je uvedel vrsto novih pojmov; te smo le deloma uspeli pravilno slovensko izraziti. Velike težave imamo tudi pri prevodih, ker nimamo tehnično in jezikovno izobraženih strokovnjakov. Menim, da bi lektorji, ki bi jih morala imeti vsaka večja ustanova, morali biti soustvarjalci novih jezikovnih pojmov za posamezna strokovna področja, morali pa bi

biti tudi za to delo primerno strokovno izobraženi. Samo uvajanje atomske centrale v Sloveniji je uvedlo tristo novih pojmov (ne novih besed), ki jih ne znamo prevesti. Zato se moramo opreti na tuja poimenovanja, tako nastajajo »germanizmi«, ali kakorkoli jih že imenujete, ker enostavnega slovenskega ustreznega pojma za to ni, da niti ne govorim o številu tehničnih izrazov, ki jih enostavno nimamo. In tu gre le za eno samo tehnologijo. Imamo pa seveda tudi zelo častne izjeme: Silvester Škerlj, ki je kot prevajalec prebil trideset let med metalurgi in uvedel serijo izrazov za metalurške pojme, in prof. Križanič v matematiki, ki se je odločal, ali bo literat ali matematik. In ker se je odločil, da bo matematik, uvaja ob svojih vrhunskih rezultatih v matematiko nove slovenske izraze. Z drugimi besedami: lektorji naj se preselijo iz svojih kabinetov v naše in naj zaživijo z našo poslovno prakso. Mi se bomo tu podredili tudi diktaturi, pa ne zato, da bomo lepo govorili, ampak da bomo sploh znali govoriti. Danes je treba precej pojasnjevati tudi ljudem, ki niso v prvem krogu sprejemanja informacij, temveč v drugem, tretjem in četrtem. Tam tudi z germanizmi ne gre, drugače bi mogoče že ubrali krajšo pot. Jezik želimo obogatiti z novimi možnostmi poimenovanj, ki jih potrebujemo v nadvse naglem razvoju, ki mu jezik navadno ne sledi.

Poslovna in tudi politična prodornost in uspešnost v tujini je neposredno povezana z bogastvom narodne kulture, predvsem jezikovne kulture, kot se kaže s književnostjo, filmom, folkloro in celo z uspehi v športu itd. Čeprav smo v tem pogledu lahko ponosni na naše stvaritve, ki dosegajo in celo presegajo veliko večje narode, smo premalo naredili, da bi našo književnost spoznali tudi drugi, posebno pa nerazviti narodi. Pod pojmom »razviti narod« ves svet pojmuje celoto, od kulture, jezika do proizvodnih sredstev. Zavedati se moramo, da bo naš delavec, ki bo deloval v inozemstvu, manj podvržen tujim vplivom, če bo izobražen in s tem ponosen na kulturo lastnega naroda.

Ali bi vi, tovariši, kot potrošniki kupili kak proizvod naroda, če veste, da je nepismen, čeprav je visoko tehničen? Je to sploh možno? Povem vam kot poslovni človek, da so se po skoraj vsakem poslovnem sestanku, največ beremo inženirji vaših knjig, zatekli drugam, ne k številkam. Tako kot ste vi mogoče včasih siti svojega »liričnega« miljeja (smeh). Tako je navadno torej konec vsakega poslovnega pogovora izmenjava knjig. Kaj pa slovenska literatura? K sreči je bila nasproti naše stavbe trgovinica, kjer si lahko kupil Jurija Kozjaka v angleškem prevodu, pa Slovenian poets, in podobno. To smo si izmenjali z Angleži. Poglejte, kaj je tukaj naredila Skandinavija s svojimi elementi? Ne pozabite, da ste s tem delom pionirji tržišča. Veliko lažje je utirati pot proizvodu na tržišče, če je tu — spet tujka?! — »image« — lepa punca. »Image« neke firme, nekega podjetja, nekega proizvoda . . . To je: Kupite pralne praške »Ava«, če so boljši — ker naj bi bili italijanski — delajo pa se v Bosni. Nimamo besed? Vedno je treba predstavljati »paket«; narod bo uspel na tržišču samo s »paketom« — od kulture do proizvoda, do inovacije, do sistema in do odnosa, ki se bo pokazal. Vse drugo je obrtniški primitivizem oziroma z novim izrazom empirični konservativizem. Koliko se tega naša industrija drži: to boste lahko opazili pri neintegralnih, neasociiranih, majhnih, obrtniških podjetjih. Kjer koli smo uspeli formirati majhne tvorbe, boste videli že v predsobi direktorja naše slike, naše knjige, plakate za izlete na Bled, pa še vso folkloro bomo hoteli po-

kazati; pokazati bomo hoteli — mi smo nekaj, pa še nekaj znamo proizvajati, saj smo že tisoč petsto let Slovenci. Povsod — za vsako prodajo — je zadaj že akcent. Pojdite v Iskro, pojdite kam drugam, povsod boste to našli. Za primer naj povem, da smo ob obisku v Clevelandu videli, da je največja senzacija (za najvišje goste) Dalmatinova Biblija. Le najvišjim direktorjem je direktor Skok dejal: »Veste kaj imam za vas — slovensko knjigo — toda le za vas«. To je bila največja senzacija — večja od vseh naših proizvodov.

Tehnik, poslovni človek, ki bo kulturno osveščen, ki bo skozi kulturno vzgojo zvedel, kaj je renesansa, kaj je barok, da bo znal skozi oblikovanje dojeti, kaj je dizajn; ta tehnik bo skozi slovenščino dobil tudi estetski čut za proizvodnjo, pa ne le tisto, kar mu predmet umetniškega oblikovanja daje, marveč mora dobiti malo več — umetniški okus, izobrazbo, ki jo mora imeti vsak »zavoj embalaže« v svetovni konkurenčni borbi. Koliko je posnetkov iz literature, iz umetnosti posameznega naroda na proizvodih, da priključijo kupca s svojo originalnostjo. Naj povem anekdotu na to temo. Babin kuk so hoteli ob obisku Američanov preimenovali v Holiday park. Pa so le-ti rekli: »Saj to ima pa vsako slabše predmestje. Pustite vendar naziv Babin kuk, drugače ne damo denarja.«

Še nekaj o tujkah:

V našo narodno sredino se uvajajo čezmerno tujke v obliki blagovnih označb, celo naslovov naših podjetij itd. Smotrno je zaradi razumevanja tujega tržišča uporabljati mednarodne izraze za naše proizvode ali podjetja; zelo škodljivo pa je, da velikokrat tudi nekvalitetni tuji proizvodi najdejo pri nas zaradi uporabe tujega imena prednost pri kupcih. Mnenja sem, da je to problem, ki ga ne morejo rešiti gospodarstveniki in slovenisti, temveč je to naloga vzgoje potrošnika-kupca, ki smo ga vzgajali preveč »tržno potrošniško«. Televizija res izpolnjuje tisti člen vsake pogodbe med večnacionalno firmo in slovensko, da mora dati toliko in toliko denarja za propagando na televiziji. To je pogoj. Tega žal naša podjetja za svoje nacionalne označbe nimajo v tarifnih pravilnikih.

Gospodarstvo mora skrbeti, da se slovenski in jugoslovanski proizvod uveljavi kot pojem kvalitete. Novi zakon o standardizaciji bo pomagal pri dvigu kvalitete naših proizvodov in zaščitil naše tržišče pred nekvalitetnimi proizvodi iz tujine. Mogoče bo tole izzvenelo kot fraza, toda — Slovenija bo morala v svetu osvojiti nekaj novega: ne to, da bo (Slovenija) v Jugoslaviji na vidnem mestu, ne da postane v posameznih proizvodih tretja, peta, deseta v državi; z nekaj proizvodi in podjetji mora biti prva, druga ali peta v svetu! Iz naših obrtniških širokih dejavnosti se bomo morali umakniti v specializacijo. Tam naj bo slovenski izraz, tam naj bo vidno naše nacionalno poreklo. Ime je lahko včasih latinsko, lahko je Creina, toda, naj bo to naš nacionalni izraz. Tu naj dosežemo tako kvaliteto, da bomo sami ponosni nanjo, da jo bomo kupovali. Če greste v Švici v trgovino in hočete kupiti nemško uro, vas bodo debelo pogledali. Ni govora! V Angliji je dovolj en oglas o tem, da je devizna bilanca slaba. Ljudem svetujejo kupovati domače znamke in uvoz pade za 40%. Tu se mi zdi, da mora družba pri vzgoji potrošnika narediti več, da bi ocenjeval kvaliteto proizvoda, ne pa znamko (»marko«).

Danes sem slišal veselo vest, da je na predlog Leka v združenju za zdravila sprejet odlok, da se nobeno zdravilo v Sloveniji ne sme prodajati pod tujo

znamko. Aspirin torej ne sme biti več v izlozbi. Zanima pa me, koliko ljudi ga bo šlo kupovat v Trst, ker bo na našem zdravilu pisalo GLAVOBOL. Tu nastopa že protiteza in je verjetno že upravičena, da za tistih 330 elementov, kolikor jih vsebujejo (Lek jih ima menda 54); vsa zdravila, ki so danes poznana — imajo zelo malo pravih elementov, vse drugo so »marke«, znamke (Aspirin pa nekaj dišav zraven, pa je spet nova marka.) — za tiste bomo izbrili, da smejo imeti internacionalne izraze.

Končno še beseda o naših manjšinah. Naj povem, kaj je naša dolžnost do njih? Naša dolžnost je, da jim pomagamo v njihovem življenjskem boju za obstanek predvsem v dveh smereh — da nudimo mladini možnost izobrazbe v naših šolah, tako v jezikovni kulturi, kakor tudi v tem, da jih bo čim več visoko izobraženih v praktičnih samostojnih poklicih, da bodo kot sposobni delavci iskani in potrebni tudi kot vodstveni strokovnjaki v svojem okolju.

In drugič, da ustvarimo s poslovno-gospodarskimi zvezami s temi področji take povezave, da bo slovenski jezik postal na teh področjih poslovna potreba delovnih mest. Ali čisto po domače povedano: kmet, ki je imel svojo zemljo, je lahko ohranil jezik. Tisti, ki je moral iti v nemško podjetje v službo, je moral sina prisiliti, da je šel v nemške šole. Ne bom dosti govoril, kaj je moral tam narediti. Odpirati moramo slovenska mesta, kjer se bo moralo slovensko govoriti.

Breda Pogorelec

Zahvaljujem se tovarišu Gregorcju za njegove besede in izražam upanje nas vseh, da to, kar jo povedal, ni bilo samo njegovo osebno in zasebno stališče, ampak da je to tudi v nekem smislu uradno stališče Gospodarske zbornice, stališče njenih predstavnikov, ki ga bodo znali razumno zastopati.

Za nas, ki smo iz raznih krajev Slovenije, naj bi bil to v nekem smislu napotek za uveljavljanje stališč pri raznih podjetjih v vseh krajih. Četudi so v slovenskih razmerah velika podjetja, se v glavnem vendarle uveljavlja obrtniška, mojstrska miselnost, kjer mnenje strokovnjaka včasih še zmerom težko prodre. To pa se kaže ravno tudi v poimenovanju izdelkov. Mene osebno zanima, kaj bo z realizacijo zakona o združenem delu, člena, ki določa, da bodi ime firme skladno jeziku narodov in narodnosti Jugoslavije; kako bodo zdaj to določbo interpretirali. Bo tujega res manj?

Kar se tiče določil glede standardizacije, so ta neprimerno ohlapnejša, še posebej določila o imenih pri uvažanju tujega znanja. Tisti tuji izdelki, ki imajo zraven tuje ime in imajo v krogcu zgoraj ® (kar pomeni zaščitni znak), so navadno opremljeni s tujim imenom zaradi tega, ker naš slovenski gospodarstvenik pri kupovanju tujega znanja tekmuje z drugimi jugoslovanskimi gospodarstveniki. Če ima gospodarski interes, da vpelje kak izdelek, potem bo slovenski gospodarstvenik pristal na vse pogoje. Kajti — če ne bo pristal na pogoje glede imena, bo pristal na te pogoje kdo drug, iz druge republike. O tem se je govorilo na naših sestankih ob pripravi gradiva za posvetovanje Slovenščina v javnosti. Mislim, da so to zelo pomembne stvari, ki sežejo iz našega prostora v jugoslovanski prostor. Prepričana sem, da bo misel o potrebi domačega poimenovanja silno težko uveljavljati, saj gre za širšo zadevo, kot je samo zadeva jezika. Tu gre za vprašanje odnosov do jezika in kultur vseh naših narodov; naše gibanje, naše prizadevanje, da nekaj spremenimo, presega okvire naše socialistične republike.

Upam, da bodo predpisi o standardizaciji takšni, kakršne obeta zakon o združenem delu za imena firm. Problem pa vidim v nečem drugem: kdo bo to izvajanje nadziral, kdo

bo za to izvajanje poskrbel — oziroma, kdo bo poskrbel, da bodo stvari v redu. Pot do resnične kulture na tem področju bo dolga, saj marsikdaj tudi novemu domačemu izdelku zaradi — baje — večje odzivnosti kupcev nadenejo tuje oblačilo. (Kar je tudi zava-janje.) Že večkrat danes — prepričana pa sem, da se bo to postavilo tudi jutri v raz-pravi — je bilo slišati vprašanje, kdo bo »žandar«. Nisem prepričana, da je naloga slavistov, da smo glede teh vprašanj »žandarji«. Najbrž bo treba inšpekcijsko službo urediti in usmeriti tudi na to področje.

Jože Toporišč

Meni se je kot jezikoslovcu in šolniku zdela zelo važna misel tovariša Gregorca o važnosti pouka slovenskega jezika tudi na tehničnih šolah, torej v tisti bazi, v kateri bi se potem ustvarjal in osvajal nadaljnji svet. V tem smislu bi še enkrat opozoril na važnost dejstva, koliko ur ima slovenski jezik na tehničnih šolah in kakšno kvaliteto dosega pouk jezika.

Druga zanimiva stvar se mi je zdela v poimenovalnih težavah ob uvajanju nove tehnolo-gije, novih znanosti ali vej znanosti. Moja osebna izkušnja bi bila, da je uspešnost reševanja poimenovalnih težav sorazmerna ustvarjalnosti, to se pravi raziskovalni de-javnosti, odkrivanju in intenzivnemu ukvarjanju s to problematiko. Verjetno je v tem tudi ključ za metalurško terminologijo. Vem, da je bil Silvester Škerlj, njen tvorec, tako intimno seznanjen z vsemi fazami dela in delovanja zaposlenih ljudi, da se je tam pojavila tista iskra, ki potem prinese odrešilno poimenovanje. Sama reprodukcija je hlapčevstvo. Človeku po mojem ne daje niti zadovoljstva niti ne kakršnih koli idej, da bi rešil tako poimenovanje.

Breda Pogorelec

V razpravi ob usmerjenem izobraževanju bomo najbrže res začeli reševati vprašanje prostora predmetov, ki »ustvarjajo« kulturo, predreti bomo morali obrtniško miselnost na tehniških šolah. Glede jezikovne ustvarjalnosti pa še to: pri metalurgih je še nekaj drugega. Metalurgija je stara panoga. Najbrž se je s tem, da so se naši fužinarji iz roda v rod seznanjali s tem procesom, na poseben način (podobno kot za poljedelske panoge) v našem prostoru že od pradavnine utrjevala in oblikovala izvorna predstava o procesu, s tem pa tudi tvornost v poimenovanju.

Boris Paternu

Mislím, da je nastop tovariša Gregorca v marsičem zelo impresiven, ker odpira celo vrsto takih nalog našega uveljavljanja oziroma uveljavljanja v stroki, nalog, ki se jih po navadi ne zavedamo in so bile za marsikoga prvič povedane. Jaz mislim, da je nekaj specifičen kvalitetni skok v našem delu. Imam konkreten predlog: Slavistično društvo naj s svoje strani pripravi predlog za založbe, kakšne knjige oziroma edicije bi bile najbolj potrebne in pripravne za tuji svet. Tu mislim na knjige s področja književnosti, likovne umetnosti, naše glasbe itd., ki naj bi se dobile tudi v tujih jezikih. Založbam lahko damo tehtno programsko pobudo, odbor Slavističnega društva s svoje strani, mogoče ob asistenci tovariša Gregorca, naj da predloge založbam za to akcijo.

Breda Pogorelec

Lista sklepov je že precej dolga. Naš odbor bo o predlogu razmišljal, poudarim pa naj, da so nekaj takega pred nami že storili umetnostni zgodovinarji s svojo zbirko *Ars Sloveniae*. Podobno je prodrla v jugoslovanski prostor in preko njega revija *Sinteza*. Slovenci imamo vrsto takih podjetij, samo zanje malo vemo in premalo načrtno se to dogaja. Zato bomo poskušali s svoje strani tudi storiti, kar je naša dolžnost.

Iz diskusije Jake Avšiča

(Popoln magnetogram bo uporabljen kot gradivo republiškega posvetovanja.)

Zahvaljujem se prirediteljem tega zborovanja, ker so postavili na program posvetovanja Slovenščina v javnosti tudi vojaški jezik, kakor sem čital v Komunistu. To je po mojem velik problem za nas ravno zaradi tega, ker smo majhna skupina ljudi za en jezik, slovenski jezik.

Slovenski jezik je bil v vojaškem pogledu v veljavi že pred sto leti. Leta 1875/76 so prevajali vojaške knjige za učenje. Večina knjig je bila tako urejenih, da je bila ena stran knjige napisana v slovenščini, druga pa v nemščini. To je delal major, Slovenec, Komel, ki je za nagrado dobil plemiški naslov (pl. Sočebnan; iz SBL I, str. 492—493 posnemamo, da je bila to sprva zasebna pobuda in tudi knjige so izhajale v samozaložbi; op. ur.).

Pri nas so se razmere tako uredile, da je leto 1918 prineslo enemu delu narodov Jugoslavije zmago, drugemu delu — ki pa se je seveda ravno tako boril — poraz. To je imelo za posledico poleg drugih političnih namenov, ki so takrat bili, da je enostavno prevladal en jezik, srbohrvaški jezik. To je trajalo in traja pravzaprav še danes, z veliko izjemo narodnoosvobodilne borbe, ko so vsi Slovenci imeli slovenski jezik, z malenkostnimi izjemami. 1943. leta je maršal Tito rekel meni osebno, ki sem bil prisoten v delegaciji, ki je takrat bila v Avnoju, 29. novembra 1943, da bo po vojni slovenski jezik obstal takšen, kakor je bil takrat.

Stvari pa so se danes spremenile, tudi v družbenem pogledu. Za razliko od avstrijskih časov, ko niso hodili v šole vsi otroci, hodijo danes vsi v šolo. Tako se vsi po naši volji, po volji slovenskega šolskega odbora (sveta) učijo srbohrvaščine že v tretjem razredu do zaključka osemletke. To pomeni, da so vsi Slovenci nekako seznanjeni ne samo s svojim materinim jezikom, ampak tudi z drugim jezikom, ki jim je tudi precej približal ostale narodnosti.

Ko pride vojak z osemnajstimi, dvajsetimi leti v kasarno, mu zato ni posebno težko preiti na razumevanje srbohrvaščine, ki ga obdaja. — V ustavi je rečeno, da se v jugoslovanski ljudski armadi uporablja kot uradni jezik srbohrvaški jezik. Posamezni deli te armade imajo pa lahko druge jezike. To je napisano v ustavah republik, do izpolnitve pa še ni prišlo. Mnogi so prepričani, da so politične in notranje razmere take, ki to preprečujejo. Mislim pa, da je tudi pri nas, ne glede na to, da se učimo v mladih letih srbohrvaščine, ipak materinski jezik tisto osnovno, kar približuje državo rekrutu.

— V stari Avstriji so sicer imeli nemški jezik kot poveljujoči jezik (tudi oficirji so bili torej večinoma nemškega duha), — — — sicer pa je bil predpis, da se oficir, ki več let služi v takem polku, mora naučiti slovenskemu jeziku. Skupaj so (potem) znali najti rešitev, v kateri so zopet dobili nazaj svojo korajžo, so našli tak notranji izgovor, da so našli hrabrost v sebi. Hrabrost v sebi pa ni lahko najti. To je za vsakega človeka nekaj izredno težkega, iti v boj proti sovražniku, kjer ti preti smrt; drugič pa so neki notranji nagibi, ki morajo biti v vojaku, če hoče, da je dober vojak. Ti notranji nagibi so npravnostni. Mi bi lahko rekli — socialistični nagibi.

Socializem je zelo velikega pomena in če se z njim pravilno ravna, je lahko primamljiv, tako da se vojak žrtvuje za to. Posebno smo se žrtvovali ali so se žrtvovali naši tovariši, ki so pričakovali od socializma veliko. Če pa je enkrat socializem stvarnost, je potem težava veliko večja, ker niso vsi zadovoljni. Moje osebno mnenje je na primer to, da sovjetska armada v prvih letih vojne ni imela razvitega moralnega faktorja, ki pa bi moral biti v prvi vrsti narodnostni, v drugi vrsti socialni. Ali: socializem bi moral biti toliko razvit, da bi to nacionalnost pokrival. Ampak tega ni bilo in — — — ruski vojak je šele po obrambi Stalingrada postal izredno hraber in vsa nemška poročila z začudenjem ugotavljajo, kako to, da se je ta Rus popolnoma spremenil — in takrat so se spremenile tudi druge nacije. V začetku pa — — — so cele brigade, cele divizije — — — kar takole iskale, kako bi se čim bolje predajale. Ravno tako sem jaz doživel v Jugoslaviji, kjer ni bil ta narodnostni čut tako upoštevan, kakor bi moral biti, kako so vojaki, posebno pa oficirji, ki so se že navzeli malo tega nacističnega duha oziroma fašističnega, hrepeneli, kako bi prišli čimprej v ujetništvo. Mene osebno sta dva generala prijela za roke in me vlekla naravnost (smeh) v ujetništvo. Torej, ali je to tista borbenost, tisto junaštvo, ki mora zajemati takole vojsko?

(V nadaljnjem izvajanju general Avšič pojasnjuje, zakaj se tako kot v Postojni obrača na slaviste, naj bi podprli misel o slovenskem (materinem) jeziku v vojaškem življenju, šolanju.) /S primerno organizacijo glede slovenskega jezika/ bi vcepili vojakom tako notranjo trdnost, zadovoljstvo, domačnost, vse tisto, kar je potrebno, da se mlad vojak popolnoma preda svojim starešinam, ki mu govorijo lepe stvari o dolžnostih do domovine, in da te dolžnosti resnično tako tudi izvaja oziroma jih sprejme v srce in da je potem pripravljen tudi življenje dati za tako dolžnost. — —

Če bi se zavzel ta visoki forum za to vprašanje, bi že gotovo nekaj vplivalo. Kaj zadržuje, da se to ne zgodi, o tem tu ne bi govoril, ker je to predolga tema, ampak mislim, da bi s tem pomagali. V poročila bi prišlo, da se ta zbor strinja, kot pred dvema letoma, ko še nisem bil tako bolan, kot sem zdaj, ampak se spominjam. Če pa bi med drugim ta zbor tudi navedel, da se strinja s tem, da se slovenščina čimprej pojavi kot pogovorni jezik — — po vsej Jugoslaviji, bi se stvari le premaknile naprej.

Breda Pogorelec

Tovariš general Avšič je s svojim diskusijskim prispevkom pokrival področje, ki se ga nam, organizatorjem, ni posrečilo pokriti. Problem slovenščine v vojaškem življenju in v splošnem ljudskem odporu je zajamčen z ustavo SFRJ, SRS in z zakonom o ljudski obrambi. Stvar pa očitno v praksi ni tako zelo preprosta. Na posvetovanju Slovenščina v javnosti bomo ta vprašanja, ker gre za del javne rabe, vsekakor načeli.

Jaka Avšič

Je pa tu v rabi tudi zelo veliko slabe slovenščine. Toda ne morem si misliti, da se to more tudi popraviti brez vsestranskih prizadevanj.

Breda Pogorelec

To je pomembno sociolingvistično dejstvo. Naši vojaki, rekruti, ki gredo v jugoslovanski prostor, včasih ne znajo dobro niti slovenščine, vsaj knjižne ne. To se pravi, da nimajo ustrezne jezikovne ravni v prvem jeziku in je v stiku s knjižno srbohrvaščino vojaškega šolanja do neke mere zapolnjen njihov jezikovni izraz, z njim pa predstave. Toda s tega vidika se današnji zbor teh problemov žal ni utegnil dotakniti. Na simpoziju se bomo nemara morali vsaj malo posvetiti tudi tem konkretnim sociolingvističnim vidikom vprašanja prvega jezika v vojaškem življenju.

Frane Jerman

Filozofska fakulteta v Ljubljani

NEKAJ MISLI O ODNOSU MED FILOZOFIJO IN JEZIKOM

1. Jezik pojmuje danes kot skupnost različnih znakovnih sistemov, katerih temeljna funkcija je sporazumevanje med ljudmi. Ta definicija je dovolj splošna, da ne more biti (prav zaradi svoje splošnosti) preveč sporna. Jezik pa seveda ni zgolj informacijsko, sporočilno sredstvo, ampak je tudi sredstvo za umetniško izražanje in znanstveno sporočanje.

Če nam gre za jezik kot sistem znakov in simbolov, moramo reči, da je zgrajen večplastno. Pogovorni jezik je s tega vidika *univerzalni* jezik, ker zajema vse jezike, ne samo umetniškega in znanstvenega, ampak tudi znotraj obeh še posebne simbolne jezike, kot sta npr. jezika matematike in logike. Poleg »realnega« jezika, kot bi lahko imenovali *jezik reči* (podobno kot v Swiftovem romanu *Guliverjeva potovanja*, kjer se ljudje pogovarjajo samo z ostenzivnimi definicijami: kažejo in tudi nosijo s seboj predmete, o katerih in s katerimi se hočejo pogovarjati), imamo še množico sinkategorematičnih izrazov, razen teh pa še jezik pojmov in jezik pojmov o pojmih. Tu bi se lahko na široko začeli pogovarjati o hierarhiji jezikov znotraj univerzalnega jezika — in sicer po kriteriju splošnosti in abstraktnosti besednih upodobitev pojmov. Ta kriterij nam pride izredno prav, ko ocenjujemo kulturo jezika, se pravi njegovo sposobnost za izražanje tudi zelo abstraktnih, težko izrazljivih miselnih konstrukcij, ki jih je zlasti polna filozofija. Kako se je ta plast slovenskega jezika razvijala, vidimo lepo, če beremo prve slovensko pisane filozofske tekste naših neotomistov (npr. Frančiška Lampeta ali Antona Mahničā), kjer je beseda okorna in nekako ne zna prebiti lupine abstraktnosti. Ko pa beremo zadnje razprave Aleša Ušeničnika, opazimo, da mu filozofska beseda teče že povsem mirno. Njegovo izrazoslovje je jasno, miselne konstrukcije sicer zapletene, vendar jezikovno nadzorovane in nadzorljive. Podobno podobo dobimo, če si ogledamo razvoj laične filozofije od obdobja med obema vojnama do danes. (Nekako od Franca Vebra pa do Vojana Rusa.)

K razvoju filozofskega jezika je seveda nekaj prispevala tudi prevodna literatura, ki je na Slovenskem sicer ne gojimo preveč in tu s Srbi in Hrvati sploh ne